

Jan Katlev*

DANFRAS-symposium på Københavns Universitet 2004: "Fraseologi i Danmark. En status"¹

Den 23.11-24.11.04 afholdt Dansk Selskab for Fraseologi (DANFRAS) på initiativ af sin formand, Ken Farø, et symposium med ovenstående titel på Københavns Universitet med foredragsholdere og deltagere fra Københavns Universitet, Handelshøjskolen i København, Aarhus Universitet, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Gyldendals ordbogsredaktion, Islands Universitet og Universitetet i Osaka (Japan). Der blev holdt foredrag med udgangspunkt i (a) dansk fraseologi om (1) fraseologi og tekstlingvistik, (2) indlæring af fraseologi, (3) fraseologi og dialekt, (4) fraseologi og kollokationer, (5) fraseologi og etymologi, (6) fraseologisk terminologi samt med udgangspunkt i (b) kontrastiv fraseologi i dansk og fremmedsprog som (7) islandsk, (8) tysk, (9) engelsk, (10) fransk & italiensk, (11) nygræsk og (12) japansk.

Nedenfor gives et kort referat af de enkelte foredrag, bortset fra de foredrag, som i mere eller mindre ændret form er aftrykt i dette nr. af *Hermes* (Lisbeth Falster *Jakobsen* og Anna *Braasch*' artikler).

I foredraget "Om indlæring af fraseologi" drøftede Erla Hallsteinsdóttir Kühns model for indlæring af frasemer:

- *identifikation* (= *Erkennen*) af frasemer i tekster
- *afkodning* (= *Entschlüsseln*) af frasemernes betydning
- *indlæring / leksikalisering* (= *Erwerben*) af frasemer i øvelser
- *oversættelse* af frasemer

med særligt henblik på afkodningsstrategier over for ukendte eller mindre kendte frasemer i fremmedsprog, og afgrænsningen af de egentlige fra-

---

¹ Denne tekst er en revideret udgave af et referat, der udkom i LEDA-Nyt nr. 39.

* *Jan Katlev*
Det Danske Sprog- og Litteraturselskab
Christians Brygge 1
DK-1219 København K

semer vis-a-vis ikke-frasematiske kollokationer, på grundlag af *frasematisk analogi, semantik, fonetisk analogi, visualisering, logisk følgeslutning, etymologisk viden & kontekst*. Dette blev illustreret med en lang række af fraser der indeholder substantivet *ansigt*, såsom *i sit ansigts sved – blive lang i ansigtet – lægge ansigtet i de rette folder*.

I foredraget ”Fraseologi og dialekt” behandlede Torben Arboe bl.a. forskellige problemer ved ordbogsregistrering af fraser på dialekt, som dialektrim der er fremmede for rigsmål: *snø-brød* ‘sne-brød’, *døww-løww* ‘døje-leve’, *æri-græri* ‘arving-græden’; *rörren ær snå:r brörren* ‘rådden er snart bruden’; dialektrim parallelle med rigsmålsrim: *to:r – go:r* ‘tåre – gårde’, *le:ğ – te:ğ* ‘ligge-tigge’; tvillingeformler & bogstavrim: *Degne og duer de gør skidne stuer*; dialektidiomer med rigsmålsfremmede betydningsnuancer eller underbetydninger af ord: *han æ mæ i fajðskav’ð* ‘han er med i fadderskabet’ dvs. ‘han hører lidt til familien’; *fåld et får.* ‘fald ikke, far.’ dvs. ‘fald ikke, min ven (jovialt til dreng eller mand)’; dialektale særbetydninger af enkeltord: *go:j* egl. ‘gode’, nu ‘ejendom, formue, gods’; dialektale særbetydninger af frasematiske tryktabsforbindelser: *give ‘af* ‘afgive, afstå’, *give ‘af sig* ‘udstøde en lyd’, *give ‘op* ‘samle [fløde] på overfladen; kaste op, brække sig’.

I foredraget ”Fraseologi og etymologi” fremlagde Jan Katlev eksempler på den sproghistoriske baggrund for forskellige danske idiomter og kollokationer, anskuet som komplekse resultater af lydudviklinger, lydforvanskninger, betydningsforskydninger og øget tilsløring af en oprindelig lydlig og betydningsmæssig transparens i flerordsforbindelser: *Gå fløjten* af nedertysk *gân floiten* / højtysk *gehn flöten*, enten opr. af ældre nedertysk *floiten* ‘flyde bort’ eller opr. af vestjiddisch **flejtn* / **pfejtn* / **b(i)flejtn* ‘gå fallit / i ruin’. *Høg over høg* som oprindelig ikke har noget med rovfuglen en *høg* at gøre; udtrykket er en fonetisk baglæns hyperkorrektion fra formen *høj over høj* i betydningen ‘mægtig over mægtig’ – fremmet af idiomter som det oprindelige *høg over hane* altså ‘rovfugl over tamfugl’. *Nogen* (pronomen) leksikondefineret i en flerordsfrase ‘person ikke kendt af-en-talende’ = (let parafraseret) ‘hvilken-person ikke vidst af-mig’ = (parafraseret) ‘hvem ikke ved jeg’ = (med ordstillingsændring) – ikke ved jeg hvem’ = (oversat til urnordisk) *ne wait ek wariR* = (via lydudviklinger til gammeldansk) *NOGHÆR* altså *noghær*, med akkusativ *noghæn* >> moderne dansk *nogen*.

I foredraget "Fraseologisk terminologi i Danmark" drøftede Lars Brink fraser / idiomer / fraser bestemt som "etablerede flerordsudtryk med en uforudsigelig og uigennemsigtig faktisk betydning der afviger fra udtrykkets pålydende betydning"; han plæderede for at undgå termen frase og i stedet at foretrække udtryk som "frase med uforudsigelig betydning" eller "idiom". Han opstillede som centrale fraseologiske størrelser bl.a. "frase": 'etableret flerordsudtryk'; "idiom": 'frase med uforudsigelig betydning'; "metaforisk idiom": 'idiom med implicit sammenligning'; "kollokation": 'frase med forudsigelig betydning'; foruden nærmere definerede særtermer som "rutineytring", "rituel ytring", "høflighedsfrase", "sprogkliché", "konstruktion" m.m.

I foredraget "Að vera ekki á hverju stráí/Det hænger ikke på træerne. Dansk-islandsk fraseologi" behandlede Auður Hauksdóttir ligheder og forskelle mellem danske og islandske flerordsforbindelser, især idiomer og kommunikative formler. I visse tilfælde er der en påfaldende lighed mellem idiomene i de to sprog. I andre tilfælde ligner deres flerordsforbindelser tilsyneladende hinanden, men adskiller sig alligevel på en uforudsigelig måde. Det giver vanskeligheder ved tilegnelsen af denne del af ordforrådet. Man kan både komme ud for at der er ækvivalens mellem de to sprog selv om man ikke regner med det – og så omvendt for tilfælde hvor der ikke foreligger ækvivalens selv om man regner med det. 1) Ækvivalente idiomer: *bryde isen – i den syvende himmel = bjróta ísinn – í sjöunda himni*; 2) Næsten ækvivalente idiomer: *gå i hundene – være på det rene med ngt = fara í hundana – vera með eitthvað á þurru*; 3) Ækvivalente idiomer med synonymvariation: *puste nyt liv i ngt – redde ansigt = blása nýju lifi í eitthvað – bjarga andlitinu*; 4) Idiomer med partiel ækvivalens: *ikke have salt til et æg – ngt hænger ikke på træerne = eiga ekki salt í grautinn – eru ekki á hverju stráí*; 5) Danske idiomer uden islandsk ækvivalent: *være ude at svømme – skære noget ud i pap*; 6) Islandske idiomer uden dansk ækvivalent: *draga ýsur – komið annað hljóð í strokkin*; 7) Høfligheds vendinger: *tak for hjælpen – god rejse = takk fyrir hjálpinag – góða ferð*.

I foredraget "Alles in einen Topf? Problemer i dansk-tysk fraseologi – leksikologisk, translatorisk og leksikografisk" diskuterede Ken Farø en teoretisk skelnen mellem de tre discipliner leksikologi, translatoologi, leksikografi i forhold til idiomer. Ved kontrasteringen af to sprogs idiomer i ordbogssammenhænge og ved tekstoversættelser opererer man ofte med en overdrevet absolut distinktion mellem klart

ækvivalente idiommer, klart ikke ækvivalente idiommer og delvis ækvivalente idiommer. Denne distinktion skyldes en overdreven baseren sig på ydre sproglig *form* med for ringe hensyntagen til sproglig *funktion* og sproglig *kontekst*. De tre discipliner leksikologi, translatologi, leksikografi defineres ideelt som kontrastiv leksikologi: 'leksikalsk sammenligning mellem forskellige sprogs ordforråd som sådan uden hensyn til formål og anvendelse', translatologi: 'undersøgelse af transmission af tekstindhold / tekstbetydninger mellem forskellige sprog', (flersprogs)leksikografi: 'undersøgelse af flersprogsordbøger ud fra de funktioner de skal varetage'. De tre discipliner indebærer hver for sig sin karakteristiske fejlslutning: "Den leksikologiske fejlslutning" består typisk i at oversætte standardidiomer i et kildesprog med standardækvivalenter i et målsprog uden hensyn til oversættelsesnaturaligheden i den lokale kontekst, som fx når man oversætter tysk .. *blamiere mich bis auf die Knochen* til dansk .. *blamerer mig selv helt ind til skindet* hvor det tyske udtryk i sammenhængen er idiomatisk naturligt, mens den foreslåede danske ækvivalent ikke er naturlig i den konkrete lokale kontekst 'blamerer mig'. "Den translatoriske fejlslutning" består i uden forbehold at bruge fulde tekstoversættelser som kilde til gode idiomækvivalenter i ordbøger – denne fejlslutning kan være mildere som når man i en ordbog gengiver et nutidigt gangbart idiom, fx tysk *ihre Brötchen verdienen*, med et tilsyneladende tilsvarende forældet dansk idiom som *tjene deres brød* – men den bliver selvfølgelig grovere hvis den udspringer af lodret manglende kendskab til kildesprogets idiomatik, som når det overførte danske udtryk *lige ud af landevejen* bliver litteralt oversat til et ikke overført tysk udtryk *gleich draussen an der Landstraße*. "Den leksikografiske fejlslutning" består i at anvende tosprogede ordbøger som kilder til ækvivalentforslag i tekstoversættelser som hvis det danske udtryk *sommerfugle i maven* 'nervøs kildren i mellemgulvet' uden videre i en tekst oversættes med det tilsyneladende ækvivalente tyske udtryk *Schmetterlinge im Bauch* som næsten kun betyder 'forelskelse'.

I foredraget "Bliver falske venner mere ægte med tiden? Om engelsk indflydelse på danske flerordsenheder" gennemgik Henrik Gottlieb en række nyere danske frasemlån fra engelsk, både i form af engroslån af nyt stof og betydningsændringer af udvendigt set ækvivalente danske idiommer, med eksempler som fx *cold turkey* >> *kold tyrker*; *bring up* >> *bringe op* [dvs. 'bringe på bane']; *make ends meet* >> *få enderne til*

at mødes [dvs. 'få pengene til at slå til']; *rotten apples* >> *rådne æbler* [dvs. 'uheldige elementer'], i stedet for det etablerede danske *brodne kar*.

I foredraget "Jeg har det lige på tungen! Fraseologiske somatismer i italiensk, fransk og dansk" drøftede Mirella Cristofoli & Lilian Stage det kendte fænomen at kroppen er udgangspunkt for vores erfaringer og at dette også gengives sprogligt, idet betegnelser for legemsdele i alle sprog fungerer som "byggeklodser" i fraser, sikkert fordi de samme legemsdele har relativt samme symbolske betydning i mange sprog. Men netop kun relativt samme betydning, idet der kan være kulturelt betingede asymmetrier mellem forskellige sprogs idiommer med betegnelser for legemsdele, såkaldte somatismer. Et eksempel på samme somatisme i italiensk, fransk og dansk har man i *jeg har det lige på tungen* 'jeg er lige ved at komme på et ord' = *je l'ai sur le bout de la langue* = *l'ho sulla punta della lingua*. En somatisme 'der ligner' har man på fransk i *l'Europe démocratique, mon oeil!* – dvs. '..nej den tror jeg ikke på, den går ikke..', som bedst oversættes til dansk som *det demokratiske Europa, i øjet (på Karl den tolvte)!* Med en lille forskydning i betegnelsen for legemsdel, 'tå' >> 'fod', får man *træde ngn over tærne* = *marcher sur les pieds* = *pestare i piedi*. Med større forskydninger i bl.a. den anvendte legemsdel, men med samme idiom-betydning, har man fx i *ikke lægge fingrene imellem* = *ne pas avoir la langue dans la poche*, egtl. "ikke have tungen i lommen" = *non avere peli sulla lingua*, egtl. "ikke have hår på tungen".

I foredraget "Fraseologi i almene tosprogede ordbøger og i det virkelige liv. Forskelle på kontekstafhængige og kontekstuaafhængige oversættelser" fremlagde Rolf Hesse eksempler på tolkeoversættelser ved EU-domstolen fra nygræsk til en række andre EU-sprog af en passus i en tekst vedr. tilladelse til at eksportere "tvivlsomt" oksekød fra Irland til de øvrige EU-lande. I denne tekst står, ordret oversat til dansk, ca.: "Jeg mener at en accept af en elastisk løsning,..... – *ville åbne Aiolos' sække* i retning af at eventuelle uregelmæssigheder blev godkendt". Dette udtryk "*ville åbne Aiolos' sække*" refererer græsk-internt til en scene fra Odysseen hvor det at åbne vindguden Aiolos' sække med alle vindene fra forskellige verdenshjørner får Odysseus' skib til at sejle forvirret hid og did i stærk storm uden retning. Dette billedsproglige idiom blev her konkret oversat således af de forskellige tolke: dansk: *ville åbne for sluserne*; svensk: *skulle riskera att störa ordningen* 'ville

risikere at forstyrre (ro og) orden'; engelsk: *would tend to disturb the waters* 'ville kunne bringe vandene [havet] i oprør'; men med erstatning med et andet billedsprogligt idiom [åbne *Pandoras æske*] på tysk: *eine Büchse der Pandora öffnen würde*; fransk: *ouvrir une boîte de Pandore*.

I foredraget "Dansk-japansk fraseologi" præsenterede Masako Suzuki en dansk idiomordbog for japanere indeholdende ca. 1000 danske idiommer. Med udgangspunkt i den danske faglitteratur om idiommer og talemåder er der blevet udvalgt et materiale af centrale danske idiommer, som er blevet ordnet efter deres semantiske kerner, fx substantivet *agurk* i idiomet *gå agurk*, og derefter forsynet både med (1) en bogstavelig oversættelse til japansk, (2) en japansk betydningsækvivalent til det danske idiom, og (3) et dansk eksempel indeholdende det danske idiom, fx *hendes forældre gik totalt agurk da hun kom for sent hjem*. Eksempler på danske idiommer som de japanske leksikografer havde formmæssige og betydningsmæssige problemer med var fx *sætte ngt på den anden ende* – *ngt stikker ikke dybt* – *bore i ngt* – *slå nogen for penge* – *have skudt papegøjen* – *komme på benene igen* – *gå op i en spids*. Eksempler på danske idiommer som danske leksikografer har været konsulteret om er fx *have fidus til* – *hvile på laurbærrene* – *der er krummer i ham* – *tabe ansigt*. Eksempler på idiomatiske divergenser mellem dansk og japansk er fx *vaske sine hænder (ofø.)*, på japansk = *vaske sine fødder*; *leve som hund og kat*, på japansk = *leve som hund og abe*; *han er chefens højre hånd*, på japansk = *han er chefens højre arm*.

Symposiet sluttede med en opsamlingsdiskussion med to hovedemner: (a) en nærmere fastlæggelse af en fælles dansk fraseologisk terminologi og (b) retningslinjer for det fremtidige arbejde inden for Dansk Selskab for Fraseologi. Under (a) var beklageligvis foredragsholderen om *Fraseologisk terminologi i Danmark*, Lars Brink, ikke til stede. Man drøftede bl.a. ud fra hans oplæg hvor heldigt det var at anvende termen *frasem* i sammenligning med det tysk inspirerede tungere alternativ *fraseologisme* eller mere tilvante termer som *idiom*, *flerordsforbindelse* m.m. Et andet centralt problem var spørgsmålet om "puristiske" eller internationale termer. Ken Farø påpegede her det i dansk tradition meget forskelligt denoterende *talemåde*, der snart bruges om ordsprog og andre "mikrotekster", snart om idiommer (i snæver forstand), snart almentsprogligt om fraser, klicheer og uforpligtende formuleringer gene-

relt. Man nåede ikke frem til fuld enighed om disse spørgsmål, men det blev foreslået at lade dem viderebehandle i et arbejdsudvalg. Denne terminologidiskussion kan genoptages ved de foredragsarrangementer i DANFRAS-regi som planlægges senere i løbet af 2005.

DANFRAS har omkring 80 medlemmer i Danmark, foruden fra Polen, Japan, Island, England, Tyskland, Belgien, Sverige og Schweiz.

